

ΙΔΡΥΤΗΣ: ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΟΣ ΠΕΜΠΤΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ – ΙΟΥΝΙΟΣ

1954

ΕΤΔΑΦΚΕΤΤ
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2018

Η “ΦΛΟΓΕΡΑ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΙΑ,”^(*)

(Τὸ β' μέρος τοῦ Β' τόμου τῆς μελέτης «Ὁ Παλαμᾶς καὶ ἡ Ἐποχὴ του» — στ')

ΛΟΓΟΣ ΕΧΤΟΣ. Μετὰ τὸ σταθμὸ τοῦ Παρνασσοῦ, ἡ πορεία συνεχίζεται πρὸς τὰ μέρη τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδας.

Μπήκανε στὸν καλόστρωτο στῆς Λιβαδιᾶς τὸν κάμπο...

Ὁ Ποιητὴς ζωγραφίζει τὸ φυσικὸ τοπίο μὲ λυρικὴν ἔξαρση. Νερομάνες, πηγές, ἀνάβρες, βρυσούλες...

ἄφροι, δροσοσταλάματα καὶ κύματα καὶ φίδια, κάτι ἀπ' τῶν ἰσκιῶν πιδὸ πολὺ τὴν αὐλὴ τὴν τρομᾶρα...

Στὸ ἔμπα μιᾶς γκρεμόρραχης ἡ Λειβαδιᾶ, πού τὸν κάμπο τῆς ποτίζει ἡ Ἐρκυνα, παιδούλα τοῦ Ἐλικῶνα... Καὶ σὲ λίγο νά, τὸ λεβαδίτικο βουνό, τὸ Λαφίστι, ἔρημο τώρα ἀπὸ τὸν ξαναμμένο μυστικὸ Διόνυσο... Σώπασε πιά καὶ ἡ πανάρχαια μαντεύτρα λαλιά τοῦ Τροφωνικοῦ, καὶ ὄλοῦθε βαλτότοποι ἀνοιχτοί, μὲ τὸ κυκλώπειο συντρίμι τοῦ Ὁρχομενοῦ πού δεσπάζει μὲ τὸ ψῆλος του...

καὶ κάπου κάπου καὶ παντοῦ, λείψανα καὶ ρημάδια, καὶ εἴτανε κάστρα καὶ ναοὶ καὶ ἀκρόπολες καὶ χῶρες καὶ πιά δὲν εἶναι, καὶ ἀλαλα ψευτοζοῦν, καὶ δὲ στέκουν, καθὼς ἡ Φύση στέκεται μιλώντας πάντα σὲ ὄλους.

Ὅμως, ἀπὸ τὸ φυσικὸ περίγραμμα πού ἀπλώνεται μ' ὄλες τίς χάρες του κάπως μονότονο γιὰ τὴν ἐπικὴ περιγραφή, ὁ Ποιητὴς θὰ στραφῆ στὸν κόσμον πού τὸ γεμίζει. Καὶ εἶναι κόσμος πολυσπορίτης, καμπίσιοι, καστρινοί, «καὶ ἀλῆτες καὶ κολληγοί, — ντόπιοι καὶ ξένοι ἀνάκατα, πελάου, στεριᾶς ἀργάτες», κόσμος σκλάβος, δουλευτῆς, ἀργός, πού βρίσκεται «ἀπάνου σὲ γκρεμίσματα κι ἀπάνου ἀπὸ ρημάδια — πού μιὰ φορά εἴτανε ναοί, καστέλλια καὶ παλάτια...», κόσμος νωθρός, χωρὶς τὴ συνείδηση τοῦ δουλικοῦ ξεπεσμοῦ του. Ὁ Ποιητὴς περνᾶει ἀνάμεσὸ τους, ὅπως περνᾶει κι ὁ ἥρωάς του...

Καὶ ἀπὸ τὴ χωραφιὰ ὁ ζευγάς, σκαφτιάδες ἀπ' τ' ἄμπέλια, τσοπάνηδες, πρᾶματευτές, ὁ ἀργαστηριάρης, τρέχουν,

* Συνέχεια ἀπὸ τὸ προηγούμενο τεῦχος.

κονίσματα, ξαφτέρουγα, κρατᾶνε καὶ λαμπάδες, στοὺς δρόμους βάγια σπέρνουνε, στοὺς δρόμους ρούχα
[στρώνουν
γιὰ νὰ περάση ὁ Βασιλιάς καὶ γονατᾶν ὀμπρὸς του.
Κ' ἐκεῖνος λυτρωτῆς περνᾶ, καὶ σκλαβωτῆς διαβαίνει, κι ἀκούει δοξολογήματα, μὰ οἱ δοξολογητάδες ἄδειοι ἀπὸ γνώμη καὶ καρδιά, λείπει ἀπὸ τὴ χαρά τους τὸ φτέρωμα τοῦ ἀσκλάβωτου, καὶ μιὰ ψυχὴ, μιὰ φλόγα.

Ὁ ἀναγνώστης θὰ διαπιστώνει φαντάζομαι τὴν ἀντίθεση πού παρουσιάζουν οἱ δύο Λόγοι, ὁ Πέμπτος καὶ ὁ Ἐκτος στὸν πρῶτο, τὸ βουνό, οἱ ἀϊτόρραχες, μετερίζι τῆς λευτεριᾶς καὶ τῆς ἀτιθάσειτης λεβεντιᾶς, — στὸν Δεύτερο ὁ κάμπος ὁ καλόστρωτος, ἡ μονόχρωτη ζωὴ, ὁ κόσμος τῶν ὀκνῶν καὶ τῶν ἀφτέρωτων... Ἡ χαρά τους ἀλαμπη, ἡ ψυχὴ τους μουδιασμένη, θαμπή. Εἶναι ἡ ζωὴ τῶν δοξολογητᾶδων πού σέρνονται ἄδειοι ἀπὸ καρδιά καὶ γνώμη. Εἶναι οἱ ἄνθρωποι τῆς ἀνέμελης χώρας καὶ τοῦ κάμπου. Τῶπε κιόλας ὁ Ποιητὴς — στὸν Πρῶτο Λόγον — ὅταν στὰ στήθεια του χωροῦσε ὁ καθαρὸς ἀέρας τοῦ βουνοῦ:

Γιατὶ στὴ χώρα εἶν' οἱ κακοὶ κ' οἱ ὀκνοί, στὸν κάμπο
[οἱ σκλάβοι.

Κ' ὕστερα ἡ «δημοσιὰ πού πάει πλατειά κατὰ τὴ Θήβα», ὁ Κηφισὸς ἀπὸ τὰ ριζοβούνια τοῦ Κιθαιρώνα, πού πιδὸ γλήγορος τρέχει «πρῶτος νὰ πάει τὸ μήνυμα γιὰ νὰ τὸ μάθη ἡ Ἀθήνα», καὶ παρέκει ὁ Ἐλικῶνας ὅπὸ δῶ καὶ τὸ βουνὸ τῆς Σφίγγας ἀπὸ κεῖθε, γείτονας κ' εἶδαν, τὰ φουσαῖα τοῦ Βουλγαροχτόνου, τὴ Θήβα ἀπάνου στ' ἀρχαῖο τὸ κάστρο, «σημαδεμένη ἀπὸ κακὰ πού ἀλύπητα σωριάσαν... πολέμαρχοι ξολοθρευτές», τώρα σάν λησμονημένοι στὶς πολυγύρευτες πορφύρες τῆς καὶ τ' ἀπαλὰ μετάξια καὶ εἰρηνικὴ στὰ εἰρηνικὰ σκυμένη τὰ ἔργα, «δουλεύτρα χρυσοχέρα». Μὰ οἱ προσκυνητές, «καθὼς κοντόφωτα εἶχαν μάτια — πού τᾶκανε καὶ σπᾶραζαν τοῦ βασιλιᾶ τους κι ὁ Ἰσκιος», «καὶ καθὼς εἶχαν καὶ τ' αὐτιά βαριά, βάρβαροι πάντα»...

δὲν εἶδαν, οὔτε ἀκούσανε τὸ φάντασμα τὸ μέγα τ' Ἀσκραίου τοῦ ψάλτη πού γυρνᾶ, χουγιάζοντας τὰ
[βράδια

ατά τῆς Δίρκης τὰ νερά καί τὰ πικρά ἀνταμώνει
 ἰάκρυα, μέ τίς μουρμουριστές πηγές καί τίς θολώνει,
 καί κλαίει τῆ Θήβα θλιβερά, γιατί κρατᾷ τῆ χάρη
 μέ τωρινά καί χτεσινά καί τ' αὐριανά νά ξέρη
 ὁ διαλεχτός ὁ ἀκριβογιός τοῦ τραγουδιοῦ, καί κλαίει
 μαζί τῆς ζήσης τὰ δεινά, τόν ξεπεσμό τοῦ ἀνθρώπου
 καί τῆς γυναίκας τὴν ψευτιά καί τῆς δουλειᾶς τὴν
 [πικρα,
 κ' ὕστερα καί τὴν ἀφταστη, τὴν ἀπονιά τῆς Φύσης
 τῆς Λάμιας, πού εἶν' ἀπό λιμούς καί λοιμικές καί
 [μύρες
 καί κλαίει ἀμάχες καί σκλαβιές καί συφορές καί
 [δoléθρους,
 μύρια κακὰ στὸν τόπο του καί μύρια στὴν Ἑλλάδα,
 πού σάν τὸ χιόνι στὸ Χελμό καί τὸνα ἀπάνου στ' ἄλλο
 πέφτουν καί σήμερ' ἀπὸ δῶ κι αὐριο ἀπὸ κεῖ τὰ φέρνουν
 ἀλλότριες κληρες καί φυλές ἀπὸ βοριά καί δύση.
 Καί κλαίει τὴν πιὸ κακὴ σκλαβιά καί τὸ χαμὸ τὸ μέγα
 πού εἶναι γραφτό, γλήγορ' ἀργά, νά φέρη ἀπ' τῆς
 [Ἀσίας
 τὰ τρισβαθα... Καί νά! καί νά! τὴν ὥρα τούτη ἀρχίζει
 καί πολεμᾷ νά ξαπλωθῆ σὰ νύχτα πού τὴν ἔχει
 ξαπολυτὴ μιὰ κόλαση, καί πρωτοξεμυτίζει
 στ' ἀρμένικα ἀκροσύνορα, τοῦ Πέρση κληρονόμος,
 ὕστερ' ἀπ' τὸ Σαρακηνό, νά τον, κατάρρα, ὁ Τοῦρκος!

Ὁ Ἀσκραῖος Ἡσίοδος «ὁ ἀκριβογιός τοῦ τραγουδιοῦ» εἶναι παλιός ἀγαπημένος τοῦ Ποιητῆ μας. Περνώντας ἀπὸ τὰ χώματά του ἦταν ἀδύνατο νά μὴ τὸν ἀναστήσει γιὰ νά τὸν ὑψώσει καί πάλιν προφήτη τῆς ἑλληνικῆς μοίρας. Ὁ Παλαμᾶς ἀντικρῦζει παλινδρομικὰ τὴν κάτοψη τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας ἀπὸ τοὺς αἰῶνες τοὺς πρόσφατους ὡς τὰ χρόνια τοῦ Βουλγαροχτόνου. Βλέπει τὴν ἀλυσίδα τῶν δεινῶν καί τοὺς κρίκους τῶν ἐπάλληλων συμφορῶν πού ἐπληξάν τὴν ἑλληνικὴ γῆ καί ὑψώνει τὸν ποιητὴ τῆς Ἀσκρας θρηνωδὸ τῆς ἐθνικῆς μοίρας. Εἶναι ἓνα εὐτυχισμένο ποιητικὸ εὔρημα. Γιατί ὁ Παλαμᾶς, χωρὶς ν' ἀγνοεῖ καί νά παραμερίζει ἀπὸ τὸν κορμὸ τῆς ἐθνικῆς ζωῆς τὴ βαρῦφορτὴ ἀπὸ περιπέτειες ἱστορία τοῦ γένους του, ἀφίνει στὸν μεγάλο του πρόγονο τὴν ἐλεγεία γιὰ νά μὴν κόψη τὸν τόνο τὸν ὕμνητικὸ πού τὸν ἐμπνέει σ' ὅλη τὴ διαδρομὴ τῆς ἐπικῆς φλογέρας ἀπὸ τὴν Πόλη ὡς τὴν πρωτεύουσα τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ὑστερ' ἀπὸ τὴν ἐγερτήρια κραυγὴ πού μοιάζει γιὰ τοὺς νέους καιροὺς τῆς ἐθνικῆς ζωῆς — τοὺς καιροὺς τοῦ Παλαμᾶ — προσκλητήριο καί σύνθημα τῆς μάχης πού ἐτοιμάζεται — «νά τον, ὁ Τοῦρκος! — ὁ Ποιητῆς θά ξαναγυρίσει στὸ γνῶριμο τόνο τῆς ἐπικολυρικῆς του ὁρμῆς.

Ἀκολουθεῖ, πράγματι, ἓνας, ὅπως τὸν λέει ὁ Ποιητῆς στὴν περίληψή του, «ὕμνος πρὸς τὰ λαϊκὰ ζωντανὰ ὀνόματα πού ἀντικατάστησαν τὰ κλασσικὰ τὰ ἀρχαῖα». Ἡ περίφημη Δίρκη πού τὴν τροφοδοτοῦν πηγές πολὺκρουνες κι ἀστέρευτα κεφαλάρια, ἡ ξεδιψάστρα τῶν Θηβῶν, κράζεται τώρα Πλακιώτισσα!...

1. Πλατζιώτισσα, μάλλον.

...κ' ἐγὼ ἡ φλογέρα ἡ ξένη
 σὲ λέω κ' ἐγὼ Πλακιώτισσα τραχιά, κι ὠριοστολίζω
 μέ τοῦ ρυθμοῦ τὴ δύναμη καί μέ τὴ μουσικὴ μου
 τὸ νιό σου τ' ὄνομα κι ἀγάλια ἀγάλια τὸ ἐτοιμάζω
 γιὰ τὰ καινούργια ριζικά πού θάρθουνε νά σ' εἰδρουν...

Κι ὁ Ποιητῆς, ἀναθυμούμενος, ἴσως, κάποια παλιά του συζήτηση μέ τὸν καθηγητὴ Σωτηριάδη, τὸν τολμηρὸ μεταφραστὴ τῆς αἰσχυλικῆς Ὀρέστειας καί τῆς Ἱστορίας τῆς Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας τοῦ Κρουμπάχερ πού κατηγορήσει τὸν Ἑφταλιώτη¹ γιατί χρησιμοποίησε τὴ λέξη Ρωμιόσῶνη (Ἱστορία τῆς Ρωμιόσῶνης²) τραγουδεῖ μ' ἐνθουσιαστικὸν οἶστρο, πού τὸν τὸνώνει τὸ γλωσσικὸ του φρόνημα ἀλλὰ καί ἡ ἐκθεμελιωτικὴ τοῦ ἀρχαιοπληκτοῦ πνεύματος διάθεσή του:

κάθε κομμάτι τ' ἀχραντοῦ κορμιοῦ σου, ὦ μάνα Ἑλλάδα
 κ' ἐσὲ τὴν ἴδια ὅσο μπορῶ πιὸ δυνατά, ὦ Ἑλλάδα,
 μέ τὸ καινούργιο τ' ὄνομα σὰς κράζω, ὅσο κι ἂν εἶναι
 γραφτὸ νά μαρτυρήσετε, νά καταφρονεθῆτε,
 καί νά πεθάνετε μ' αὐτό...
 μέ τὸ καινούργιο τ' ὄνομα σὰς κράζω : Ρωμιόσῶνη!

καί νοιώθοντας νά τὸν συνεπαίρνει ἡ ἀναγεννητικὴ ἀποστολή του, — ἀποστολή πού γίνεται βαρῦφορτὴ σὲ ὑποχρεώσεις στὴ συγκεκριμένη ἱστορικὴ στιγμή τῆς Φλογέρας, — συνεχίζει σὲ ὑψηλότερο τόνο:

Καί μέ τὰ νέα ὀνόματα σὰς κράζω τὰ δικά σας,
 τῆς μοίρας εἰμ' ὁ ἀντίλαλος, τῆς ἱστορίας ὁ κράχτης,
 κι ὄλο σκαλίζω τὴ σβυστὴ φωτιά γιὰ ν' ἀναδώσει
 καί ἡ σπῖθα στὴ θολόσταχτη θαμμένη, καί νά γίνῃ
 φλόγα, ἢ νά ψῆση τὸ ψωμί, γιὰ πυρκαγιὰ ν' ἀνάψῃ.
 Φυσῶ τὴν τόλμη καί ξυπνῶ τὸν καταφρονεμένο
 τὸν κόσμο ἀπὸ τοὺς κοντόφωτους κι ἀπ' τοὺς μικροὺς
 [τοῦ κόσμου.

ΛΟΓΟΣ ΕΒΔΟΜΟΣ. Ὁ Ποιητῆς τραγουδεῖ τὴν Ἀθήνα, τὴν πόλη τοῦ Βράχου, πού περιμένει νά δεχτῆ τὸν προσκυνητὴ στρατό. Εἶναι μιὰ ὡραία στιγμή γιὰ τὸν Παλαμᾶ. Βρίσκεται μέσα στὸ κλίμα του, τριγυρισμένος ἀπὸ τὸ τοπίο πού τοῦ ἔθρεψε τὴν ὄραση ἀπὸ τὰ νεανικά του χρόνια, πού γράφτηκε μέσα στὴν ψυχὴ του μέ ἀνεξίτηλα χρώματα καί πού τραγουδεῖ μέσα του, κάθε τόσο, μέ ἤχους ἐπιβλητικούς, ἀναδυόμενους ἀπὸ τὴν πολυκύμαντὴ στιχοθάλασσα. Πόσο καί πῶς τραγούδησε τὴν πόλη τῆς Ἀθηνᾶς, πόσο καί πῶς ἀντιλάλησε τὸν ἔρωτά του γιὰ τὴ γυμνὴν ἐμμορφιά τῆς Ἀττικῆς, τὸ ξέρεи ὁ ἀναγνώστης πού ἔχει ἤδη διατρέξει τὸ δρόμο πού φτεροπάτησε ὁ Ποιητῆς ἀπὸ τὸν Ὑμνο τῆς Ἀθηνᾶς ὡς τὴν Ἀσάλευτὴ Ζωή. Ἐ-

1. Βλ. ἐφημ. Ἀκρόπολις, 5 Αὐγ. 1901.
 2. Βλ. ἐφημ. Ἀστὺ, 12 Ὀκτ. 1901 καί ἐφημ. Ἀκρόπολις, 31 Ὀκτ. 1901 καί σύνοψη τῆς συζήτησής στὰ Γράμματά του, τόμ. Β', σελ. 121-132.

Ε.Υ.Δ. τῆς Κ.Τ.Π.
 ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

δῶ, στὸν Ἑβδομο Λόγο τῆς Φλογέρας, ὁ Παλαμᾶς τονίζει ἕναν ὕμνο στὴν ἀττική φύση συνθεμένο ἀπ' ὄλα ἐκεῖνα τὰ αἰσθήματα ποὺ αὐλακώνουν τὴν ποιητικὴ του συγκίνηση. Ὅμως, ὅτι κυριώτατα μᾶς ἐπιβάλλεται εἶναι αὐτὸ τὸ δοξολόγημα τοῦ ἀττικοῦ φωτὸς ποὺ σὲ τοῦτο μέσα ὁ Ποιητὴς βλέπει ἀναλυμένες τὴν ψυχὴ, τὴν ὁμορφιά, τὴν οὐσία, τὸ νόημα τοῦ ἀττικοῦ κόσμου. Γεύεται τὴ γοητεία, ἀφομοιώνει τὴν ἔννοια τῆς λιτῆς ὁμορφιάς ποὺ ἂν δείχνηται χιλιόπρῶσωπη εἶναι γιατί, μεγάλος παιγνιδιάρης, ὁ ἥλιος δίνει μορφή στοὺς βράχους, λουλουδίζει τὰ μάρμαρα, καὶ μοναδικὸς κυρίαρχος στὴν ὑποταγμένην ἀττικὴ φύση φιλοτεχνεῖ, ἀνάλογα μὲ τὶς ὥρες, τὸ γυμνὸ τοπίο. Μέσα σὲ τοῦτο τὸ ὄργιο τοῦ φωτὸς χορεύει τὸν κύκλιο χορὸ τῆς ἠ ἀττικὴ ψυχὴ γύρω ἀπὸ τοὺς γραμμένους λόφους. Ὁ Ἑβδομο Λόγος μᾶς ὑψώνει ἀπὸ τοὺς πρώτους στίχους τὰ θαυμαστὰ Προπύλαια ἀπ' ὅπου εἰσχωροῦμε στοὺς φωτεινοὺς χώρους τοῦ τοπίου. Καὶ οἱ εἰσαγωγικοὶ τοῦτοι στίχοι εἶναι ἴσως οἱ εὐγλωττότεροι διαλαλητὲς τῆς φωτεινῆς του λιτότητας:

Πρῶι καὶ λιοπερίχυτη, καὶ λιόκαλ' εἶναι ἡ μέρα
κ' ἡ Ἀθήνα ζαφειρόπετρα στῆς γῆς τὸ δαχτυλίδι,
τὸ φῶς πάντοῦ, κι ὄλο τὸ φῶς, κι ὄλα τὸ φῶς τὰ δείχνει
καὶ στρογγυλά καὶ σταλωμένα, κοίτα, δὲν ἀφίνει
τίποτε θαμποχάραγο, νὰ μὴν τὸ ξεδιαλύνης
ὄνειρο ἂν εἶναι, ἢ κι ἂν ἀχνός, ἢ ἂν εἶναι κρουστὸ
[κάτι.

Περὴφανα καὶ ταπεινά κι ὄλα φαντάζουν ἴδια.
Καὶ τῆς Πεντέλης ἡ κορφή καὶ τ' ἀχαμνὸ σπερδούκλι
κι ὁ λαμπρομέτωπος ναὸς καὶ μιὰ χλωμὴ ἀνεμώνη,
τὰ πάντα ὁμοια βαραίνουνε στὴ ζυγαριὰ τῆς πλάσης.
Κι ὄλα σιμὰ νὰ φέρνεις, φῶς, κι ὄλα τὸ φῶς τὰ δείχνει
μὲ μοῖρα σὰν ξεχωριστή.

.....
..... Κι ὄλα τὸ φῶς τὰ δείχνει
ἀεροφερμένα πιὸ κοντὰ σάμπως καημὸ νὰ τῶχη
νὰ τὰ ὀρμηνέψη νὰ πιαστοῦν κ' ἕνα χορὸ νὰ στήσουν,
ὄσο ποὺ τῶνα στ' ἄλλουνοῦ στὴν ἀγκαλιὰ νὰ πέση.

Οἱ στίχοι ξεδιπλώνουν τὴ συγκίνηση τοῦ Ποιητῆ ποὺ γεμίζει ἀπὸ τὸν παλμὸ τῆς γοητείας τοῦ δράματος. Νομίζεις πῶς ἡ ἐπικὴ ἀφήγηση, ἡ πορεία τοῦ στρατοῦ, ἡ κίνηση τῶν ἀνθρώπων ἔχουν σταματήσει κι ὁ Ποιητὴς, βυθισμένος στὴν δραματικὴν ἔκστασή του, δοσμένος ὀλόκληρος στὴ μέθη τῆς ψυχῆς του δὲν ἔχει ἄλλο στὸ νοῦ παρά τὸ θέαμα ποὺ κατακλύζει τὴν δρασὴ του. Μέσα του ξυπνᾶ ἕνας ὀλόκληρος κόσμος ἀπὸ εἰκόνες, ἀπὸ νοσταλγίες, ἀπὸ μνήμες, ἀπὸ ἰδεατὲς μορφές ποὺ δραπετεύουν ἀπὸ ἕνα ἀπόθεμα θαυμασμοῦ καὶ ψυχικῆς ἐμπειρίας καὶ ὁ λυρισμὸς ἀναβρῦζει ἀσυγκράτητος, ὑπερκαλύπτοντας τὴν ἀφηγηματικὴ πρόθεση. Ἡ ἀρχαία ψυχὴ ζῆ μέσα του, ἀθέλητα κρυμμένη... γιὰ νὰ θυμηθῶ τὸ στίχο του ἀπὸ τοὺς ἴα μ-

βους καὶ Ἀνάπαιστους (ἀρ. 37).
Γιατί, ἀληθινά, μπροστὰ στὸ ἐκστατικὸ θαῦμα τοῦ Βράχου, «ποὺ τὸ ναὸ κρατᾶ κορώνα τῆς κορώνας» ξαναγεννιέται πάλι μέσα του ἡ ἴδια ἐκείνη διάθεση ποὺ τὸν ἔκαμε δοξολογητὴ τοῦ Παρθενῶνα στὸν Τρίτο Λόγο τῆς Φλογέρας.

Πάντα ὁ ναὸς ὁ μουσικὸς τοῦ στοιχειωμένου Βράχου
κορώνα γύρω ὑψώνεται σ' ὄλα κι ἀπάνου ἀπ' ὄλα
κι ἀπὸ τῆς πλάσης τὰ καλά κι ἀπ' τ' ἀγαθὰ τῆς χώρας...

.....
Καὶ πάντα ὁ δωρικὸς ναὸς ἀπλὸς καὶ τρισεγγύλιος
καὶ ἡ πιὸ λιγνὴ γραμμούλα του σοφὰ λογαριασμένη,
καὶ σιδεροθεμέλιωτος καὶ φτερωτὸς ἀντάμα
καὶ λιγερός καὶ μ' ὄλο του τ' ἀλύγιστο τ' ὀλόρθο.

Καὶ οἱ στίχοι τοῦτοι κι' οἱ ἄλλοι ποὺ ἀκολουθοῦν καὶ ποὺ δίνουν σπαρταριστὴ ζωὴ στὴν ἀσάλευτη μαρμαρωμένη πολιτεία τοῦ Ἱεροῦ Βράχου, μοιάζουν σὰν μιὰ παρουσία ψυχῆς—ἡ παρουσία τοῦ ἀρχαίου κόσμου μὲ τὰ ἰδανικά τῆς κλασσικῆς ὁμορφιάς—σὰν ἡ περήφανη ἀμυνα μιᾶς ἰδέας ξεκινημένης ἀπὸ τὰ πρῶτα φύτρα τῆς ἑλληνικῆς ράτσας, ἀντίκρυ στὸ βυζαντινὸ κύμα ποὺ ὄλο καὶ φτάνει γιὰ νὰ γεμίση μὲ τὴ βάρβαρη βουή του τὴν πόλη τῆς Ἀθηνᾶς. Ὁ Ποιητὴς θαρρεῖς πῶς διαλέγει τὶς λέξεις του, κοσκινίζει τὰ αἰσθήματά του σάμπως γιὰ νὰ μαζέψη τὴ γύρη τους, ὅταν θωπεύει τὴ μαγεῖα τῶν ἀνθῶν ποὺ ἀναδίνει ἡ πέτρα καὶ τὸ μάρμαρο ἀπάνω στὸ στοιχειωμένο ἀπὸ τ' ἀνάκουστα μιλήματα τῆς Τέχνης Βράχο. Βλέπει τὸν πάγκαλο Ναὸ σὰν «κάτι τὸ νοητὸ» κι ἀκούει τὴ μυστικὴ λαλιά τῶν σεμνῶν σκαλισμάτων του, λαλιά ποὺ τὴν ἀκοῦν σὰν μουσικὴ ὄσοι μποροῦν νὰ νοήσουν τὴ στοχαστικὴ γλῶσσα τοῦ Μύθου. Ὁ βάρβαρος λαὸς ποὺ κατεβαίνει μὲ τὴ θολούρα τοῦ συρφετοῦ προσκυνητῆς τοῦ Βράχου, δὲν ἔχει — μᾶς τῶπε στὸν προηγούμενο λόγο ὁ Ποιητὴς—ἀφτιά γυμνασμένα γιὰ νὰ ξανοιξη τὸ μυστικὸ τοῦτο μίλημα τῆς ὁμορφιάς. Περνώντας ἀπὸ τὸν θηβαῖικο κάμπο δὲν ἀκουσε τὸ θρηνητικὸ τραγούδι τοῦ Ἀσκραίου... Πῶς θ' ἀκούση τώρα τὴν ἀνάσα τῆς «ζωῆς ποὺ εἶν' ὄλη ἀπ' ἀνθια» ;... Κι ὁ Ποιητὴς σταματᾶ ὀλοένα καὶ περσότερο θαμπωμένος, παραδομένος στὴ γοητεία τοῦ δωρικοῦ ναοῦ καὶ ζεῖ μαζί του τὸν κόσμο τῆς Τέχνης ποὺ ἀνασταίνεται, παλμὸς χαρᾶς, κίνησης καὶ ὄνειρου, συντροφιασμένος μὲ τοὺς θρύλους ποὺ ἔχουν νὰ διηγιένται «τῶν Ἀθηνῶν τὰ ἡρωϊκά, τῆς Πολιτείας τὰ τίμια» στὶς ζῶνες τοῦ ναοῦ καὶ στὰ λογῆς σκαλισμάτα του. Ὁ Ποιητὴς γνωρίζει πῶς ἀντικρῦζει ἕναν κόσμο νεκρὸ—μὰ τὸ μάρμαρο, ἡ κατ' ἐξοχὴν ὕλη τῆς μνημειακῆς ἀναπάραστασης τῆς ζωῆς, ἐδῶ ἀποπνευματώνεται. Οἱ μορφές ποὺ παρασταίνει, ἡ κίνηση ποὺ καθελώνει σὲ μιὰν ἐκφραστικὴ στάση ὁ Τεχνίτης ἔχουν τὴν ἐκφραση τῆς ἐνέργειας — γιατί

αὐτὸ εἶναι ἡ Τέχνη. (Γιὰ αὐτὸ ὁ Ποιητὴς ὀνομάζει καὶ τὸν Βράχο στοιχειωμένο). Οἱ παραστάσεις, οἱ εἰκόνες, οἱ μῦθοι, τὰ σύμβολα ἔχουν τὴ δική τους αὐτόνομη ζωὴ καὶ ἡ ζωὴ τούτη ἔχει τὴν ὀλόδική της κίνηση πού κατορθώνει ν' ἀποδεσμεύεται ἀπὸ τὴ συμβολικὴ τῆς καθήλωση στὶς μετόπες, στ' αἰετώματα καὶ στὴ ζωφόρο. Ὁ Ποιητὴς περιγράφει τὰ γλυπτὰ τοῦ Παρθενῶνα σὰν κομμάτια ζωῆς ὑπαρκτῆς, ξεκινώντας ἀπὸ τὴν παράσταση καὶ δίνοντάς της τὴν ἰδεατὴ τῆς προέκταση¹. Ὁ μυρτοκέντητος παναθηναϊκὸς πέπλος τῆς πομπῆς κυματίζει μέσα στὸν ἄνεμο τῆς φαντασίας ἀνάμεσα στὶς δύο ἀκραίες θεϊκῆς μορφῆς τῆς Ἐλευσίνας καὶ τῆς Ἀθῆνας. Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά ἡ Δήμητρα, ἀπὸ τὴν ἄλλη ἡ Ἀθηνᾶ. Διπλοπρόσωπη ἡ πομπὴ σαλεύει σὰν θάλασσα κυματιστῆ. Ὀλόκληρη ἡ περιγραφή τῶν γλυπτῶν τοῦ Παρθενῶνα—(πού, ὡς σημειωθῆ καὶ τοῦτο, στηρίζεται στὰ ἐπιστημονικὰ συμπεράσματα γιὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴ τους συγκρότηση καὶ τὶς μυθικῆς ἀναπαραστάσεις των: ἡ γέννηση τῆς Ἀθηνᾶς, ἡ ἔριδα τῆς θεᾶς μετὸν Ποσειδῶνα, ἡ μάχη Κενταύρων καὶ Λαπιθῶν, ἡ παναθηναϊκὴ πομπὴ ἀπὸ τὸν Κεραμεϊκὸ ὡς τὸν Ἱερὸ Βράχο, μετουσιωμένα ἀπὸ τὴν ποιητικὴν περιγραφή—δίνει αὐτὴ τὴν αἴσθησιν τῆς κίνησης καὶ ἄλλοῦ τῆς προετοιμασίας τῆς κίνησης πού χαρίζει στὴν ὅλη ποιητικὴ ἀναπαράσταση τὸ βάθος τοῦ ἀληθινοῦ...

Κι ὄλο ἡ πομπὴ ἐτοιμάζεται κι ἀκόμη δὲν ἀρχίζει, καὶ εἶν' ἡ γλυκεῖα κ' ἡ ἀνήσυχη στιγμή τῆς ἔγνοιας, ἡ ὥρα ἡ ζωντανὴ πού ὀλογυρνᾷ καὶ καρτερᾷ καὶ ψάχνεις καὶ ψάχνεσαι καὶ χαίρεσαι καὶ δὲ σοῦ δίνεται ἄλλη φορὰ σὰν τούτη νὰ χαρῆς, γιὰτ' εἶσαι εὐτυχισμένος (ὄχι τὴν ὥρα πού ἀποχτᾷς) τὴν ὥρα πού προσμένεις.

Τοῦτο τὸ συναίσθημα πού κατέχει τὸν Ποιητὴ καὶ μαζί του τὸν ἀναγνώστη, ἀναπτύσσεται λίγους στίχους πῶς κάτω:

Σὰν ἀπὸ τῶν παραμυθιῶν τοὺς κόσμους ἀντρειωμένος
ξεμαγευτῆς νὰ πρόβαλε, καὶ γγίζοντας ἐτοῦτο
τὸν κόσμον, ἀγάλια τὸν ξυπνᾷ κι ἀργὰ τὸν ἀνασταίνει
κι ἀκόμη δὲν μπορεῖς νὰ πῆς πὼς ἐξύπνησε, μὰ μήτε
«κοιμᾶται πιά» μπορεῖς νὰ πῆς γιὰ τὸ μαρμαρωμένο.

Καὶ μέσα στὸ ἀχνὸ τοῦτο ὄνειρο πού γιὰ νὰ τὸ ζήσης, καθὼς λέει ὁ Ποιητὴς, πρέπει «νὰ μὴ βαραίνει τὸ εἶναι σου μιὰ σάρκα σὰν τ' ἀνθρώπου» ἡ θολούρα τοῦ κορνιαχτοῦ πού σηκώνεται πέρα, ἀπὸ τὰ διάσελα τοῦ Κιθαιρῶνα πρὸς τὴ Λεψίνα (τὴν Ἐλευσίνα) προμηναῖ τὸ κοντοζύγωμα

τοῦ στρατοῦ τῶν Βυζαντινῶν προσκυνητάδων...

κάτου μακριά, χαράζοντας θαμπὰ στὰ μάτια ἀκόμη,
βγαλμένο ἀπὸ τὰ διάσελα τοῦ Κιθαιρῶνα, πέρα
πρὸς τὴ Λεψίνα, στὰ πλατιά τοῦ δρόμου πού ὀδηγοῦσε
τὴ λιτανεῖα τὴ μυστικὴ πρὸς τῆς Σοφίας τὴν πόλη,
κάτι σὰν κορνιαχτός, γιὰ κοίτα! κάτι σὰ θολούρα,
ὄλο τραβᾷ κι ἀσκώνεται κι ὄλο καὶ μεγαλώνει
καὶ μέσα στ' ἄσπρο τοῦ φωτός κι ὄλο πῶς μαῦρο δείχνει
καὶ πότε εἶν' ἀπὸ σύγνεφα κοπάδι, πότε δάσος,
καὶ πότε ἀστράφτει, καὶ ἡ βροντὴ προσμένεις νὰ
καὶ πότε εἶναι τὸ γυάλισμα μιᾶς λίμνης καὶ σιμώνει,
κ' εἶναι περπάτημα στρατοῦ κι ἀρμάτων εἶναι λάμψη.

Νοιώθουμε δὴ πέρα τὴ βίαιη ἀντίθεση τοῦ παρδαλοῦ πλήθους μετὸν κορνιαχτὸ καὶ τὴ θολούρα τοῦ μέσα στὸ λαμπικαρισμένο ἀττικὸ φῶς, τοῦ βάρβαρου πλήθους, πρὸς τὴ γαλανὴ διαύγεια τῆς ἀθηναϊκῆς ὀμορφιάς, καὶ στὴν ἐπαφὴ τούτη τοῦ πολυπρόσωπου, τοῦ πολύσπορου καὶ τοῦ φανατισμένου στὴν πίστη τοῦ βυζαντινοῦ κόσμου, μετὸν κλασσικὴ λιτότητα τοῦ ἀθηναϊκοῦ τοπίου, δοκιμάζουμε τὸ ἴδιο συναίσθημα πού ἀποκομίζουμε ἀπὸ τὸ θέαμα ἑνὸς ὀρητικοῦ, θολοῦ ἀπὸ τὴ λάσπη πού σέρνει μαζί του, χειμάρρου πού χοιμάει ἀνεμπόδιστος καὶ κυριαρχικὸς στὴν κοίτη μιᾶς λίμνης μετὰ διάφανο, κρυστάλλινο νερό.

Κι ὁ Βράχος «ξαγναντευτῆς», γιὰτὶ εἶναι σὰν τὸ μάτι τῆς Ἀθῆνας πού ὑψώνεται ἀπάνω ἀπὸ τὸν κόσμον τῆς καὶ κατοπτρεῖ τὴ ροὴ τοῦ χρόνου πού κυλάει στὰ πόδια του καὶ μετράει τοὺς αἰῶνες μετὸν ἱστορία του καὶ τὰ περιστατικὰ πού φέρνουν μετὸν μοῖρα τοῦ πολιτισμοῦ πού συμβολίζει στὸ ἰδανικώτερο κρᾶμα πνεύματος καὶ τέχνης, «ἀνταριασμένος» ἀκόμη γιὰτὶ στὰθηκε τὸ βαρόμετρο τῶν ἀνέμων πού πέρασαν ἀπὸ πάνω του, ξεκινημένοι ἀπὸ τὸ ἀντιπάλαμα τῶν πολιτισμῶν,—βλέπει ὁ βράχος τώρα τὸ νέο σιφούνι πού σιμώνει κι ἀναρωτιέται καὶ συλλογίζεται, ἀναδεύοντας θύμησης καὶ μνήμες, ἐλπίδες καὶ τραύματα, πῆρες καὶ γκρεμίσματα... Μιὰ ὀλόκληρη ἱστορία, ὄση συνδέεται μετὸν τύχες καὶ τὰ περιστατικὰ τῶν μαρμάρων του, περνᾷ ἀπὸ τὸ θυμητικὸ τοῦ Βράχου. Συλλογίζεται πρῶτα-πρῶτα τὸν Ἰουλιανό, «προφήτη τοῦ Ἡλίου ὀλόστερνο», «ἀπόστολο τοῦ Λόγου» κι ἀνατριχιάζει ἀπὸ μυστικὴ λαχτάρα στὴ σκέψη πὼς εἶναι δυνατόν ὁ Παραβάτης, σαρκώνοντας τὸ χιμαρικό του ὄνειρο, νᾶρχεται «τοὺς γκρεμισμένους τοῦ βωμοῦς νὰ τοὺς ξαναστηλώσῃ». Ἡ μήπως ἀντὶ τοῦ Παραβάτη κατεβαίνει βάρβαρος μέσ' στοὺς βάρβαρους, ὁ τρομερὸς Ἀλάριχος; Ὁ λογισμὸς τοῦ

1. «Μιὰ τοιχογραφία... ἐπικὴ ἀναπαράσταση στὴν ἐντέλεια τοῦ Ἱεροῦ Βράχου, πρὶν ἐρειπωθῆ...» γράφει ὁ Παλαμάς. (Βλ. Ἀντ. Φ. Χαλᾶ: Ἡ Ἀ λ λ η λ ο γ ρ α φ ῖ α μ ο υ κ λ π., σελ. 126).

1. Ἐς σημειωθῆ γιὰ τὴν ἱστορικὴν ἀκρίβεια, πὼς ὁ Ἀλάριχος στὶς ἐπιδρομῆς του κατὰ τῆς Ἑλλάδος σεβάστηκε τὰ μνημεῖα τῶν Ἀθηνῶν πού ἀναγνώριζε ὡς «ἔργα θεῶν». Τὴν ἴδια διαγωγή, ὁμοίως, δὲν ἐδειξε γιὰ τὴν Ἐλευσίνα πού ξεθεμελίωσε, οὔτε γιὰ τ' ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδας ἀπ' ὅπου πέρασαν τὰ στίφη του.

κατόπιν πάει στὸν Δέξιππο, τὸν ἱστορικὸ τὸν Δέξιππο, ἐπώνυμον ἄρχοντα ποὺ ἔσωσε στὴ μεγάλη ἐπιδρομὴ τῶν Γότθων κατὰ τῶν Ἀθηνῶν τὴν πόλη καὶ τὰ ἱερά της, ὀργανώνοντας τὴν ἀμυνα καὶ φρονηματίζοντας τὸ λαό της. Ἐνα κυμάτισμα ἀπὸ τὴν ἐλπίδα στὸ φόβο κι ἀπὸ τὸ φόβο στὴν ἐλπίδα, ὅμοια μὲ τὸ μακρινὸ κυμάτισμα τοῦ συρφετοῦ ποὺ φτάνει ὀλοένα δυσκολοξεδιάλυτο, φέρνοντας ποιὸς ξέρει τί— τὴ χάρα, τὴ λύπη; τὸ πανηγύρι; τὴ συφορὰ;

Μὰ τὸ ἀνθρωπολόγι ποὺ φτάνει— «περπάτημα στρατοῦ καὶ ἀρμάτων λάμψη» — εἶναι ἀκόμη σὲ ἀπόσταση ποὺ κάμνει τὴν ἀναγνώρισή του δύσκολη. Κι ὁ ξαγαντευτῆς ὁ Βράχος, βυθισμένος στὴν ἱστορία τοῦ κόσμου ποὺ διαφεντεύει, συλλογίζεται κι ἀναθυμᾶται — καὶ συνάμα θρηνεῖ.. «κ' εἶναι τὸ μίλημά του — σὰ μάννας ἀναφυλλητὸ στὴν κάσση τ' ἀκριβοῦ της», θρηνεῖ τὴ σβυσμένη λάμψη τοῦ ἀρχαίου κόσμου, λάμψη ἀπὸ δίδυμα λυχνάρια γεννημένη. Τὸν ἕνα λύχνο τὸν ἀναψε ὁ θεῖος Σοφός, τὸν ἄλλο ἡ Πάνοπλη θεὰ ἡ φυλάχτρα... Σοφία καὶ Δύναμη. Δύναμη, ὅμως, ἀνοιχτομάτα, σοφὴ. Ὁ Ποιητῆς, τὴ λέει «Σοφία Ἐνέργεια», μάννα τῆς ἀντρείουσῆς. Τώρα κ' οἱ δύο τοῦτοι λύχνοι σβύσανε. Καὶ ὁ στοιχειωμένος Βράχος, σύμβολο τῆς ἐθνικῆς λατρείας, μοιρολογάει γιὰ τὸ θλιβερὸ θάνατο τῆς παλιᾶς ἀλκῆς, τῆς συνταιριασμένης μὲ τὴν κοσμονοήτρα Σοφία. Ἐχθρὸς του εἶναι ὁ νέος κόσμος ποὺ ἦρθε νὰ πάρη τὴ θέση τοῦ παλιοῦ. Τώρα τοῦ πρωτινοῦ λύχνου τὸν τόπο, μέσ' στὸν πανώριο τὸ ναὸ τῆς φυλάχτρας θεᾶς, πιάνει θολοκρέμαστος ἕνας τρίτος λύχνος ἄλλης λατρείας «τῆς ἀνομῆς ξένης Ὀβριᾶς»... Τώρα, μὲ τοῦ καιροῦ τὴν ἀλλαγὴ, οἱ τελευταῖοι ἑπτὰ φιλόσοφοι τῆς Ἀθήνας ἔφυγαν κι αὐτοὶ ζητώντας κοντὰ στὸν βασιλιᾶ τὸν Πέρση μιὰ φτωχογωνιὰ γιὰ νὰ ὑψώσουν τὸ δικό τους ναὸ καὶ νὰ στήσουν μέσα ἐκεῖ τὸ γκρεμισμένο εἶδωλο τῆς Σοφίας, «πιστεύοντας πὼς εἶναι—μιὰ Ἑλλάδα ἀγέραστη τὸ ξόανο τᾶθλιο τὸ σωμένο...».

Καὶ ὅσο ἀκόμη νοιώθει τὸ βαρὺ περπάτημα τοῦ στρατοῦ στοὺς ἀλαργινοὺς δρόμους ποὺ σιμοφέρνουν στὴν Ἀθήνα, ὁ στοιχειωμένος Βράχος συνεχίζει τὸ λογισμό του. Ἀναρωτιέται μὴν ξαναγυρίζουν πάλι οἱ τελευταῖοι φιλόσοφοι — «τρεμόσβυσμα μιᾶς πούλιας» — νὰ κλείσουνε τὰ μάτια τους κάτω ἀπὸ τὸν ἴσκιό τὸ δικό του. Τοὺς περιμένει σὰν μιὰ δικαίωση τῆς ἴδιας του τῆς ὑπαρξῆς γιὰτὶ κι αὐτὸς τώρα μένει «ὄρφανὸς τῆς Ἀθηνᾶς — τῆς ἄλλης εἶναι δούλος». Αὐτὸ τὸ «τῆς ἄλλης» ποὺ μὲ τὸση καταφρόνια ξεστομίζει ὁ Βράχος, ὑπονοεῖ τὴν Παναγιά ποὺ πῆρε τὴ θέση τῆς Προμάχου μέσα στὸν ἴδιο της ναὸ. Καὶ ἡ ἀνάμνησή της κάνει τὸ Βράχο νὰ τὴ συλλογιέται καὶ μὲ κρυφὴ λαχτάρα νὰ τὴν περιμένει καὶ συνάμα μὲ θλίψη γιὰ τὴν ἀ-

γνωστὴ τύχη τῆς θεᾶς. (Κ' ἐδῶ ὁ Ποιητῆς ὑπαινίττεται τὴν ἀσάφεια ποὺ κρατεῖ ὅσον ἀφορᾷ τὴν τύχη τοῦ χρυσελεφάντινου ἀγάλματος τῆς θεᾶς ποὺ κατὰ κάποια μαρτυρία μεταφέρθηκε στὴν Πόλη καὶ στήθηκε στὸν Βυζαντινὸ Ἱππόδρομο γιὰ νὰ συγκαταστραφῆ μὲ τ' ἄλλα χτίσματα καὶ τ' ἀγάλματα σὲ πυρκαϊά).

Ἡ μὴ ἡ Κυρὰ ποὺ χάθηκε καὶ ποὺ κανεὶς δὲν ξέρει ἂν ἔσβυσε, ἂν ξανάζησε, ἢ ἂν ἦρε μιὰ γιὰ πάντα μνήμα ἢ καινούριους οὐρανοὺς, μὴν ἡ Κυρὰ ἡ μεγάλη γυρίζει πρὸς τὸ θρόνο της τὸν πρωτινὸ, στὸ Κάστρο καὶ τὸ κοντάρι της βαστᾶ, βαστᾶ καὶ τὴ δουλεύτρα, ποὺ πάντα εἶν' ἀπὸ πίσω της καὶ ποὺ τὴ λένε Νίκη, στὸ φτερωμένο τὸ ἄρμα της ποὺ πνέει, ψυχὴ καὶ κείνο, καὶ τὴν ἀρματωσιὰ φορεῖ τὴ χρυσελεφαντένια, κ' ἡ σάρκα εἶν' ἀπὸ χάλκωμα κ' εἶναι ἀπὸ νοῦ τὸ ψῆλος, καὶ ἦρθε νὰ σύρη τὸ σεμνὸ χορὸ ποὺ θὰ μᾶς κάμη ἐμένανε Ὀλυμπο ξανά, κ' ἐσέ, Ἑρμη χώρα, κόσμος;

«Εἶναι ἀπὸ νοῦ τὸ ψῆλος»... «Τοῦτο τὸ εὐτυχισμένο ἡμιστίχιο εἶναι καὶ ἄλλη τρανὴ φανέρωση τῆς ἐπιγραμματικότητας καὶ τῆς ἰδιαίτερα λιτῆς τεχντροπίας τοῦ Παλαμᾶ» — γράφει ὁ κ. Κ. Τάτσος¹. Δὲ μπορῶ νὰ γενικεύσω τὸ παράδειγμα, τὸ ἀληθινὰ εὐτυχισμένο. Γιατὶ ἡ παλαμικὴ τεχντροπία δὲν διακρίνεται οὔτε γιὰ τὴν ἐπιγραμματικότητα οὔτε γιὰ τὴν λιτότητά της. Διακρίνεται μᾶλλον γιὰ τὸν πλούσιο λόγο της καὶ τὴν ὑπεραφθονία τῶν μέσων της ποὺ ἀποκλείουν κάθε ὑπόνοια λιτότητας. Μὰ τοῦτο δὲν ἀποκλείει κάποιες γοργές, λιγόλογες, ἐπιγραμματικές, ἔστω, στιγμὲς ὅπου ὁ Ποιητῆς σὲ μιὰν ἀστραπὴ νοήσεως συλλαμβάνει τὸ ἐξωτερικὸ γεγονός καὶ τίς ἐννοίες τῶν φαινομένων καὶ ἀποδίδει μὲ τρόπο πλήρη ποὺ δὲν ζητεῖ οὔτε εἰσαγωγὴ οὔτε ἐπίλογο γιὰ τὴν ἀμεση ἐντύπωση στὴ δεκτικότητα τοῦ ἀναγνώστη. Τὸ παραπάνω ἡμιστίχιο ἀνήκει ἀναντίρρητα σὲ τοῦτες τίς ἀστραπὲς τοῦ νοῦ ποὺ μᾶς ἐπιβάλλονται κατακόρυφες. Ἐπρεπε ὁ Ποιητῆς νὰ ἐξηγήσῃ ἢ τουλάχιστον νὰ περιγράψῃ τὸ ὑπερφυσικὸ ὕψος τοῦ ἀγάλματος τῆς θεᾶς. Ἦταν, κατὰ τὴ μαρτυρία τῶν ἀρχαίων, 12 μέτρων, μὲ τὸ βάθος του 15. Δὲ στάθηκε σ' ὁποιαδήποτε κοινὴ καὶ ἀψυχὴ ὑπόμνηση ποὺ θὰ μᾶς ὑπέβαλλε ἀπλῶς τὸ ὕψος μέγεθος. Μᾶς ἔδωσε μεμιᾶς τὸ ὕψος τῆς ἐπιβολῆς: «ἀπὸ νοῦ τὸ ψῆλος». Γιατὶ ἡ Ἀθηνᾶ συμβόλιζε κατ' ἐξοχὴν τὴ Σοφία, τὸ Νοῦ.

Καὶ πάλιν οἱ λογισμοὶ του, σὲ τοῦτο τὸ συνεχιζόμενο λίκνισμα ἀπὸ τὴν προσδοκία τῆς ἀναστάσιμης χαρᾶς στὴν πιὸ μαύρην ἀπειλή, τὸν φέρνουν νὰ σκεφθῆ τοὺς Σλάβους, τοὺς Οὐνους καὶ τοὺς Ταυροσκύθες, «πάρδοι κι ἀκρίδες οἱ λαοὶ» ποὺ ξεκινοῦν ἀπὸ τὸ Δούναβη ἢ κι ἀπὸ τὸν μακρινὸ Βόλγα, μπορεῖ κι ἀπὸ τὰ βαθιὰ τῆς Βαλτι-

1. Βλ. Παλαμᾶς, σελ. 222.

κῆς γιὰ ξολοθρεμὸ κι ἀφάνισμα φυλῶν καὶ τόπων... Μὰ πάνω ἀπ' ὄλα ὁ Βράχος ὁ δοκιμασμένος ἀπὸ τὴ μανία τῶν φανατικῶν τῆς νέας θρησκείας τρέμει τὴν ἐπιδρομὴ τους :

Ἢ μήπως ξαναουρλιάζοντας οἱ ρασοφόροι λύκοι ἀπὸ μιὰ πείνα ἀσκητικὴ καὶ μυστικὴ μιὰ λύσσα φέρνονται καταπάνου μου, στὸν κόσμον ἐδῶ ποὺ ἀκόμα ζῆ μὲ τὴ ζήση τοῦ θεικοῦ, πανόμορφα πλασμένος, σημάδι τοῦ κατατρεμοῦ, μὰ πάντα ὀρθὸς καὶ νέος ἥσυχος κι ἀκατάδεχτος, τὸν κόσμον αὐτὸ γιὰ πάντα μὲ μιὰ χτυπιὰ, σ' ἕνα γκρεμὸ νὰ τὸν κατακυλήσῃ ;

Μὰ τώρα ὁ Βράχος βλέπει. «εἶναι πάτημα στρατοῦ» βλέπω εἶναι λάμψη ἀρμάτων». Τὸ σύμφεφο εἶναι ἀπὸ τὸν κουρνιαχτὸ ποὺ σηκώνουν «πόδια πεζῶν καὶ ἀλόγων». Βλέπει τοὺς ἀντρες ποὺ εἶναι τώρα ὀλόσιμά του γιὰ νὰ διακρίνει καὶ τίς λεπτομέρειες...

Χίλιωνε δρόμων ὀϊθρῶτας σταλάζει ἀπ' τὰ κορμιά τους, μέσ' στὶς ματιές τους οἱ φωτιές χίλιων πολέμων καίνε, δυσκολομέτρητος λαὸς κι ἀπόκοτος...

Βλέπει ἀκόμη πὼς ἐδῶ δὲ φτάνει γιὰ αἵματα καὶ ξολοθρεμοὺς ἀλλὰ «χαρούμενα καὶ πομπικὰ πρὸς κάποιον θρησκευτικὸ προσκύνημα... Βλέπει τὸν Βουλγαροχτόνο—«ὀδηγητὴν, ἀλύγιστο, γίγαντα καβαλλάρη» κι ἀπὸ τούτῃ τὴ στιγμή ὄλη ἡ ἀγωνία τοῦ Βράχου τοῦ ξαγναντευτῆ καὶ στοιχειωμένου βράχου, ὄλη ἡ ἔγνοια, ὄλοι οἱ φόβοι καὶ οἱ παραδαρμοὶ μπρὸς στ' ἀγνωστα πεπρωμένα ποὺ σημάδευε ἡ παρουσία τοῦ ἀλλόκοτου πλήθους ποὺ κοντοζύγωνε, μεταβάλλονται σ' ἕναν ἐκστασιακὸ θαυμασμὸ μπρὸς στὸ θέαμα τοῦ μεγάλου βασιλιᾶ. Ὀμηρικὴ στὴν πλούσια περιγραφικότητα καὶ στὴν ἐπικὴ τῆς μεγαλολογίας εἶναι ἡ εἰκόνα ποὺ μᾶς δίνεται ἀπὸ τὸν Ποιητὴ. Θὰ ἤθελα νὰ μεταφέρω ὄλους αὐτοὺς τοὺς στίχους, ὅμως ἀρκοῦμαι σὲ μερικοὺς, παραπέμποντας τὸν ἀναγνώστη καὶ συμβουλεύοντάς τον νὰ μὴ τοὺς ἀμελήσῃ, στὸ οἰκεῖο μέρος τῆς Φλογέρας :

Ἀρχοντικὰ εἶν' ἡ ὄψη του καὶ τῆς ψυχῆς του εἰκόνα, λάμπ' ἡ χαρὰ στὰ μάτια του, κ' εἶναι τὸ κοίταμά τους ἴσο, καθάριο, καὶ χτυπᾶ, καὶ μέσα τους δὲ στέκει τὸ κρύψιμο τοῦ πονηροῦ, τὸ θόλωμα τοῦ χαύνου καὶ σεῖ τὸ γέλιο του πλατὺ κι ὄλο τ' ἀδρό του σῶμα, καὶ μέσ' ἀπὸ τοῦ ξάστερου μετώπου τὴν καμάρα κυβερνητῆς ὁ Στοχασμὸς, κριτῆς ἢ Περηφάνεια· κ' εἶναι φεγγαροπρόσωπος, κι ὁ καλοστυλωμένος λαιμὸς του ὀμορφοκάθεται στοὺς ὤμους καὶ εἶναι [πύργος χορταριασμένος, καὶ δασὰ στὸ πρόσωπό του ἡ τρίχα, κύκλος τὰ γένεια του πυκνὸς ἀσημοχρυσωμένος καὶ κάθε ποὺ θυμοῦ σεισμὸς τὴ σκέψη του ταράζει, τὸ χέρι ὑψώνεται σ' αὐτὰ μὲ βία νὰ τὰ φουχτώνει, σὰ νὰ ζητᾶ παλαίβοντας νὰ κρατηθῇ ἀπὸ κάπου.

Εἶναι, ὅπως τὴ λέει ὁ Παλαμᾶς στὴν

περίληψή του, μιὰ «λυρικὴ ἀποθέωση τοῦ βασιλιᾶ.» Ἡ ἐπιβολὴ τοῦ ἥρωα εἶναι ἀκαταμάχητη — εἶναι σάμπως ἡ συνισταμένη τῶν ἀρετῶν τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ ποὺ ὀρθώνεται σύμβολο καὶ πρότυπο τῆς νέας συνείδησης ποὺ πλαστουργήθηκε ἀπὸ ὕλικά ἀντλημένα ἀπὸ τὸ ἀπέραντο χωνευτῆρι τῆς Ἑλληνικῆς ράτσας. Δείχεται σὰν ἀναγεννητικὸ ὑπόδειγμα στὸν ξεπεσμένον ἑλληνισμό. Ὁ Βράχος τὸν βλέπει «γιομάτο γνώμη» σ' ἀντίθεση μὲ τὴ «βουλή τὴν ἀβουλή» τῶν τελευταίων φιλοσόφων τῆς Ἀθήνας. Καὶ τὴ φυλὴν τοῦ τὴ γνωρίζει «εὐγενικιά» — καὶ δείχνει σὰ συγγενάδι μακρινὸ δικό μας» — Γι' αὐτὸ καὶ ἡ πρώτη προσαγόρευση τοῦ Βράχου πρὸς τὸν τροπαιοφόρο βασιλιᾶ κατεβαίνει κατ' εὐθείαν ἀπὸ τὴν πηγὴ τῶν θρύλων τῆς ἑλληνικῆς ἐθνότητος, ἀπὸ τὸν Ὀλυμπο :

ἀφήστε Ὀλύμπιο νὰ τὸν πῶ, νὰ κράξω : «Ἔσ' εἶσαι ὁ [Ἄρης]!»

Καὶ στοὺς καταληχτικὸς στίχους ὁ Βράχος ὁ ξαγναντευτῆς, ὁ γνήσιος ἀντιπρόσωπος τοῦ κλασσικοῦ πνεύματος ποὺ ἀναζητεῖ μιὰ πατρίδα καὶ μιὰ νέα ψυχὴ γιὰ νὰ τὴ σαρκωθῇ καὶ νὰ διαδηλώσῃ τὴ συνέχεια τῆς ἀθανασίας του, βλέπει τὴν ἀνάσταση τῆς ἴδιας τῆς Ἑλλάδας σὲ μιὰ νέα δυναμικὴ πραγμάτωση ποὺ ἐκφράζεται στὸν βυζαντινὸν ἑλληνισμό :

Ὁ Ἄρης εἶσαι κ' ἔρχεσαι καὶ κλείς μέσ' στὴν καρδιά σου [με μιὰ καινούρια δύναμη τὴν ἴδια τὴν Ἑλλάδα κι ἀκόμα πιὸ βαθύτερα κρατᾶς μέσ' στὴν καρδιά σου τὴ σαΐτιά τοῦ Ἐρωτα ποὺ καίει καὶ ποὺ σὲ σπρώχνει στὴν Ἀφροδίτη. Πόθησες τὴν Ἀφροδίτη. Σοὺ εἶπαν : —ἡ Ἀφροδίτη κάθεται στὸ Βράχο τοῦτο.—Καὶ ἤρθες.—

Οἱ τελευταῖοι αὐτοὶ στίχοι δικαιολογοῦν τὴν ἀρχικὴ, στὴν περίληψη τοῦ Λόγου τούτου, φράση τοῦ Παλαμᾶ : «Ἡ Ἀθήνα ἐμψυχωμένη σὲ εἶδος μαζί Ἀθηναῖς καὶ Ἀφροδίτης, λαχταρᾶ καρτερώντας σὰ θᾶμα τὸ παρουσίασμα τοῦ Βασιλιᾶ. «Ὁ Ἄρης, λοιπὸν ἔρχεται νὰ κάμη — ἐπαναλαμβάνω τ' ἀκροτελεύτια λόγια τοῦ Ποιητῆ — τὴν ἐπίσκεψη τῆς Ἀφροδίτης ποὺ κάθεται στὸ Βράχο». Φλογισμένος ὁ Βουλγαροχτόνος ἀπὸ τὸν ἔρωτα γιὰ τὴν Ἀθήνα, τὴν πηγὴ τῆς Ὀμορφιάς, νοιώθοντας τὴν ψυχὴν του νὰ τὴ δένει ὁ ἀδιάλυτος ὀμνῆσιος τοῦ βυζαντινοῦ ἰδανικοῦ μὲ τὸ κλασσικὸ σ' ὅ,τι ἀφορᾶ τὴν ἀρετὴ τῶν ἀρετῶν, τὸ ζωφόρο πνεῦμα τοῦ ἥρωισμοῦ ποὺ εἶναι ἡ προϋπόθεση τῆς ἀκμῆς καὶ τῆς δυναμικῆς ἐπιβολῆς τῶν πολιτισμῶν, ἔρχεται, πολεμοδαρμένος ἥρωας, νὰ βρῇ τὸ ταῖρι τῆς ψυχῆς του — ὅπως ὁ πολεμικὸς Ἄρης ἔρχεται νὰ βρῇ τὸ ταῖρι του, τὴν Ἀφροδίτη. Μὰ καὶ ἡ Ἀθήνα, ἡ παρα-

δομένη στον ξεπεσμό, ποῦ ζοῦσε μὲ τὴν πικρὴ νοσταλγία τῶν μεγάλων ἡμερῶν τῆς καὶ τῶν ἀντρείων δαμαστῶν τῆς, παραμένει μὲ ἡδονικὴ ἀνατριχίλα τὸ ἀντρίκιο σφίξιμο τοῦ δυνατοῦ. Ἔχει ἀποκάμει ἀπὸ τὸν χλωμὸ φιλόσοφο «στὰ μνήματα γυρ-

μένο» καὶ ποθεῖ ἓνα ξανάνθισμα ζωῆς. Τοῦτο τὸ ξανάνθισμα τῆς τὸ φέρνει ἡ δύναμη τοῦ Βουλγαροχτόνου. Καὶ εἶν' ἔτοιμη νὰ τοῦ παραδοθῆ, περιμένοντας νὰ λυτρωθῆ ἀπὸ τὸν ξεπεσμό τοῦ Λόγου σὴ δύναμη τῶν ἔργων.

(Συνεχίζεται)

ΑΙΜ. ΧΟΥΡΜΟΥΖΙΟΣ

Ο Ν Ε Ι Ρ Ο

Ἄποψε πέρασα μαζί σου
παρθένες ὥρες, γαλανές,
κι' εἶχα τὴ γεύση παραδείσου
μὲ κοριτσιῶν λεπτές φωνές.

Ποῦ νᾶμασταν; Σὲ περιβόλι;
Μέσα στὴν πόλη; Σ' ἐξοχή;
(Ἔτρεμ' ἡ γῆ κι' ἡ πλάση ὅλη
κι' ἀγγέλοι ζῶναν τὴν ψυχή...)

Τὰ μάτια μου φεγγοβολοῦσαν
ἀπὸ μιὰν ἄρρητη χαρά,
κι' ἄγρουπνες χίμαιρες φιλοῦσαν
τὰ ματωμένα μου φτερά.

Κι' ἦταν ἡ γλύκα τόση, τόση!
Ἄερας παίζει τὰ βιολιά;
(Καὶ τὸ φεγγάρο' εἶχε σκαλώσει
σιὰ τρίσβαθὰ σου τὰ μαλλιά...)

Σὲ σμαραγδένιου παραδείσου
τὸ φῶς μὲ πῆρεν ἡ βραδυά.
Ξυπνῶ. Στὸ χεῖλος τῆς ἀβύσσου.
Κι' ἓνα μαχαῖρι στὴν καρδιά.

ΔΗΜ. Κ. ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

